

1. INLEDNING

I sin installationsföreläsning 1911 presenterar Axel Hägerström den teori som senare fått benämningen "värdenihilism" och som innebär att "den moraliska föreställningen [...] varken kan sägas vara sann eller falsk" och, i konsekvens, att moralfilosofin, moralvetenskapen, "icke kan vara en lära *i* moral, utan blott en lära *om* moralen".¹

Hans Larsson, professor i Lund från 1901 till 1927, nämns ofta som en samtida kritiker av värdenihilismen, men sällan redovisas vad hans kritik bestod i. Syftet med min framställning är därför att presentera Hans Larssons argument och något litet ställa dem under diskussion. Har han förstått Hägerström rätt? Vad kunde Hägerström tänkas ha svarat? Är kritiken välgrundad?

På några få ställen i litteraturen är relationen mellan Hägerström och Larsson behandlad. Mest utförlig är Konrad Marc-Wogau, som i sin Hägerströmbok ägnar ett kapitel åt att jämföra främst deras olika syn på känslans och värderingens natur.² Någon direkt presentation eller diskussion av Larssons kritik gör han dock inte. Kortfattade framställningar finns hos Svante Nordin³, Staffan Källström⁴ och Alf Nyman⁵.

2. HANS LARSSON OCH HÄGERSTRÖM

Hans Larsson var i moralfilosofin en värdeobjektivist av kantianskt eller nykantianskt slag, en position som var oförenlig med Hägerströms, vilken han omväxlande benämner "subjektivism" och "relativism". Termen

¹ Hägerström, A., *Socialfilosofiska uppsatser*, s. 59 och s. 65.

² Marc-Wogau, K., *Studier till Axel Hägerströms filosofi*, s. 134–150.

³ Se Nordin, S, *Från Hägerström till Hedenius*, s. 12f, och "Hans Larsson-gestalten", s. 90f.

⁴ Källström, S., *Den gode nihilisten*, s. 102–105.

⁵ Nyman, A., *Hans Larsson. En svensk tänkareprofil*, s. 182, 201–202 och "Hans Larsson som polemiker", s. 209–212.

”värdenihilism” myntades inte förrän på 30-talet av John Landquist. I sina sena texter använder Larsson på några ställen också denna benämning.

Den svenska filosofvärlden utgjordes, då som nu, av ett begränsat antal personer som var bekanta med varandra. Inget tyder dock på att Hägerström och Larsson hade någon närmare kontakt. Jag tror inte att de någon gång möttes i en öppen diskussion kring värdenihilismen. När Hägerström 1933 verkligen föreläser i Lund håller Hans Larsson sig medvetet hemma.⁶

Larssons kritik finns utspridd på olika ställen i hans arbeten. Tidigast möter vi den i uppsatsen ”Om moraliska föreställningars sanning”, vilken han djärvt tilldelat samma titel som Hägerströms installationsföreläsning, till vilken den också är en direkt kommentar. Uppsatsen återfinns i *Filosofien och politiken*, 1915. I boken *Minimum* från 1935 förekommer två artiklar, ”Omvärdering och avvärdering” och ”Hur långt är objektiv värdering möjlig?”, som båda är polemiker mot värdenihilismen. 1938 skrev Hans Larsson i *GHT* en kritisk anmälan av Oxenstiernas *Vad är Uppsala-filosofien?*, som, trots att den är avsedd för en dagstidning, innehåller en väsentlig filosofisk argumentation. Vidare finns viss argumentation mot värdenihilismen i den bok, *Postscriptum*, som postumt utgavs 1944. Speciellt hans tillbakablickande ”Min filosofi” är här betydelsefull.

Såvitt jag kunnat finna är dessa de enda ställen, där han explicit polemiserar mot Hägerström. Det finns förstås en hel del andra passager att ta hänsyn till, t.ex. sådana som förklarar och förtydligar de argument, som han använder sig av. Jag har däremot inte kartlagt alla de ställen hos honom, där han, utan att polemisera, bara framställer standpunkter som är oförenliga med Hägerströms. Jag tar därför t.ex. inte upp hans *Spinoza*, 1931.

Hägerström svarar dock inte på Larssons kritik. Att han måste ha känt till den är ändå uppenbart. Men inte på något ställe i sina tryckta arbeten eller i de föreläsningsmanuskript jag haft tillgång till, antyder han något om en kritik från Larsson. Ja, han nämner faktiskt inte någonstans i sina arbeten Hans Larssons namn!

Hägerströms egna arbeten ger oss ändå ett rikt material för spekulation hur han skulle kunnat svara – om han nu kunde det. Det blir därför snarast en – inte rekonstruerad – men konstruerad diskussion som jag kan presentera. Vi har de texter av Hägerström och Oxenstierna, som varit utgångspunkten för Larssons argumentation. Och vi har Larssons nedtecknade argument. Vad jag nu vill göra är att se vilka dessa argument är, ställa dem mot de texter de utgår ifrån, men också – i en spekulation – ställa dem mot Hägerströms övriga texter, för att se om vi, utifrån den totalbild som dessa

⁶ Nordin, S., *Från Hägerström till Hedenius*, s. 212–213 not 7.

ger, också hittar tänkbara svar. Det betyder inte nödvändigt att det också är svar som vi skulle acceptera som hållbara.

3. HANS LARSSON OCH HÄGERSTRÖMS TEORI

Innan jag går in på Larssons argument, vill jag säga något om hans sätt att uppfatta värdenihilismen. Främst tycks han uppfatta Hägerströms teori som en teori, som har vissa konsekvenser av normativt slag eller som rent av hävdar vissa normativa antaganden, som han vill förkasta. Frågan är naturligtvis om värdenihilismen har dessa konsekvenser och ännu mer tveksamt är om den verkligen hävdar bestämda normativa antaganden. Jag tror inte att den gör det.

Endast i mycket liten utsträckning uppmärksammar han Hägerströms teori som en meta-etisk och en moralpsykologisk teori. Ja, det förefaller som om han inte riktigt ser att Hägerströms teori just är av det slaget. Han undviker de resonemang hos Hägerström, som åtminstone enligt min mening, är själva kärnpunkterna i teorin. Tydligt ser man detta när han tolkar ut Hägerströms program för moralfilosofin i installationsföreläsningen (se nedan avsnitt 4.7).

Larsson invänder också i mycket liten utsträckning mot Hägerströms argumentation och analys. Också när han själv kommer med mer teoretiska argument – som t.ex. när han hävdar att värdenihilisten inte räknar med *skäl* för utan endast *orsaker* till moraliska föreställningar – vilket är en viktig och substantiell invändning mot teorin – glider han snabbt över i tanken att värdenihilisten därmed – vilket han säger är ”betänkligt” – ”fritager sig från skyldigheten att ge skäl för sina värderingar, emedan ju detta skulle vara omöjligt”.⁷ Larsson tycks alltså mena att värdenihilisten i normativ mening hävdar att man (värdenihilisten eller andra) inte behöver ge skäl eller att den som omfattar den värdenihilistiska teorin normativt sett därför har (eller menar sig ha) vissa privilegier. Ja, ibland måste man ifrågasätta hans sätt att tolka texten.

En diskussion som han återkommer till gång på gång gäller relativismen. På många ställen framstår hans ställningstagande mot värdenihilismen som ett ställningstagande mot relativism. Han talar faktiskt ofta om Hägerströms ståndpunkt just som ”relativism”, vilket jag tolkar som att han likställer dessa ståndpunkter eller åtminstone uppfattar relativism som en väsentlig komponent i värdenihilismen. Värdeobjektivismen Larsson är förstås en svuren fiende till relativismen.

Men av värdenihilismen, uppfattad som en meta-etisk och värdepsykologisk teori, följer ingen relativism varken normativ eller deskriptiv.

⁷ ”Uppsala filosofien”, *Göteborgs Handels- och Sjöfartstidning*, 23 september 1938.

Att Hägerström själv utöver teorin skulle hävda en normativ relativism tror jag inte är riktigt. Möjligen kan det föreligga ett kausalt eller psykologiskt samband mellan ståndpunkterna, så att den som omfattar en värdenihilistisk teori därmed får en "benägenhet" att omfatta en relativism. Men det är inte alls detsamma som att om värdenihilismen är sann, så är också den normativa värderelativismen sann. Den senare är förstås enligt värdenihilismen varken sann eller falsk. Vi måste göra en distinktion mellan den meta-etiska insikten att en "måttstock" saknas, som Hägerström säger, och den normativa uppfattningen att olika moraliska föreställningar är likvärdiga. Hägerström poängterar själv detta.⁸

Däremot accepterar Hägerström en deskriptiv relativism. Människor har faktiskt olika uppfattningar i moraliska frågor och värderingar varierar från kultur till kultur, från en tid till en annan. Värdenihilismen ger, kunde Hägerström säga, en bra förklaring till deskriptiv relativism. Men inte heller deskriptiv relativism följer ur värdenihilismen. Tanken att värderingar varken är sanna eller falska och i psykiskt avseende är en sorts associationer mellan känslor och föreställningar – vilket är värdenihilismens huvudpunkter – utesluter inte att människor skulle kunna ha överensstämmande uppfattningar i värdefrågor.

Det finns alltså skäl att ifrågasätta Larssons bild av Hägerströms teori. Men låt oss gå till hans argumentation. I avsnitt 4.1–7 nedan tar jag upp hans tidigare kritiska text, "Om moraliska föreställningars sanning" från 1915. Därefter presenterar jag i avsnitt 5.1–3 några av hans argument från de senare skrifterna. Jag släpper då den kronologiska aspekten och försöker i stället visa vilka argumentationstyper som Larsson använder sig av. I samband med att jag presenterar ett argument värderar jag det och spekulerar över vad Hägerström hade kunnat replikera.

4. ARGUMENTATIONEN 1915

4.1. *Relativism*. Uppsatsen "Om moraliska föreställningars sanning" 1915 ägnar Hans Larsson åt Hägerströms installationsföreläsning. Hägerström inleder sin text med ett antal exempel där olika värderingssätt ställs mot varandra. Från Herodotos hämtar han situationen där grekernas sätt att hantera sina döda förfäder ställs mot en indisk stams uppfattningar. Men vilket är det rätta? Finns det någon *måttstav* som vi kan mäta efter?⁹

Hägerström utgår alltså från en faktisk (deskriptiv) relativitet. Men

⁸ Se t.ex. artikeln "Om primitiva rudimenter i modernt föreställningssätt" i *Socialfilosofiska uppsatser*, s. 163.

⁹ Hägerström, A., *Socialfilosofiska uppsatser*, s. 40.

visar exemplen verkligen att vi värderar olika? Det kan ifrågasättas, menar Larsson. Om hanterandet av de döda förfäderna säger han:

Här vill jag nu göra den frågan om man icke ur de motsatta åskådningssätten kan utgeneralisera något som är för båda gemensamt.

Varför ville grekerna ej förtära sina fäders kroppar? Av pietet. Varför funno indierna något rysligt i likbränningen? Också tydligen av pietet. Pieteten skulle alltså kunna vara det gemensamma.¹⁰

Bakom de partikulära ställningstagandena menar han att det finns – eller kan finnas – generella principer som vi är överens om. Olika principer kanske också i realiteten leder till samma ställningstagande. Då skulle konflikten i en mening försvinna. Och om principerna leder till samma handlingssätt, vore det då inte rimligt att de bakom själva formuleringarna ändå hade ett likartat innehåll? Redan här skymtar Hans Larssons konvergenstanke.¹¹

Hägerströms exempel visar inte nödvändigt på grundläggande värdekonflikter, menar Larsson. Och om det ändå rör sig om konflikt, skulle inte vissa värderingssätt kunna avfärdas som ogenomtänkta, motsägelsefulla eller omogna?¹² I så fall vore konflikten lösbar. Vore det inte möjligt att resonera på detta sätt, frågar han.

Naturligtvis har Larsson rätt på denna punkt. Hägerströms exempel visar inte att inte likartade grundläggande värdeprinciper kan föreligga eller att skillnader i partikulära värderingar inte skulle kunna förklaras utifrån olikheter i situation eller annat. Att belägga en deskriptiv relativism vad gäller grundläggande värderingssätt är närmast ogörligt, som bl.a. James Rachels framhållit.¹³

Så långt är detta ingen avgörande invändning och Larsson är väl medveten om detta.¹⁴ Även om vi alla hade samma grundläggande värdeprinciper och alla våra partikulära värderingar överensstämde, så skulle det inte innebära att vi därmed har fått en måttstock i Hägerströms mening. (Möjligen skulle vårt behov av en sådan vara mindre.) Hägerström frågar: Hur vet vi att vi dömer rätt? Och det vet vi inte, även om alla skulle döma på samma sätt.¹⁵ Inte heller skulle en sådan enighet

¹⁰ Larsson, H., *Filosofien och politiken*, s. 82.

¹¹ Konvergenstanken får sin tydligaste formulering i arbetet *Filosofiska uppsatser* från 1924.

¹² Larsson, H., *Filosofien och politiken*, s. 86.

¹³ Se Rachels, J. *The Elements of Moral Philosophy*, kap 2. Jfr också min diskussion i artikeln "Värdegemenskap – vad är det?"

¹⁴ Larsson, H., *ibid.*, s. 87.

¹⁵ Jfr Hägerström, A., *ibid.*, s. 59.

innebära något speciellt för den psykologiska analysen av värderingens komponenter. En enighet innebär inte heller att våra värderingar måste vara påstående om verkligheten. Det avgörande resonemanget för Larsson återstår alltså, vilket han själv framhåller.

4.2. *Konsekvensinvändningen.* Hans Larsson börjar sin argumentation på följande sätt:

För mig synes det vara avgörande, att etiska tycken kunna stå i strid med varandra. De kunna vara konsekventa eller inkonsekventa. Har man ena värdet, kan det kännas som en motsägelse att ha det andra – och vill inte det säga, att logiken är med i spelet, och bör man då icke kunna komma vidare under logisk ledning?

Men – i förbigående sagt – termen ”sann” är icke den bästa i det här sammanhanget. Jag vill hellre säga riktig eller kritiskt hållbar. När man talar om sant eller icke-sant, tänker man i första rummet på ett verklighetsförhållande, icke på ett värdeförhållande. [...]

Som ”riktigare” i allmänhet får man väl anse det som vid omfattande erfarenhet och prövning kan fortfarande fasthållas; det som är logiskt hållbart. Logisk hållbarhet är icke detsamma på verklighetsområdet som på värdeområdet, men det finns en analogi mellan hållbarheten på det ena och det andra området.¹⁶

Konsekvensen i våra värderingar måste alltså prövas. Processen ska vara analog med förfarandet på det han kallar ”verklighetsområdet” och det gäller att våra föreställningar ska ”kunna foga sig samman till ett logiskt helt”. Han säger:

På verklighetsområdet är denna procedur lätt att iakttaga och är ju av alla känd. Det ena ”faktum” efter det andra faller bort och de som stå kvar göra det i kraft av att de vid sammanställningen med andra visa sig hållbara och ägnade att ingå i ett allomfattande system av verkligheter.

Vad jag nu vill hålla på är, att en liknande utveckling äger rum med våra värdetycken. De börja genast bryta sig med andra, med vilka de få kämpa om sitt berättigande. [...] Det finns värdeomdömen som endast hos den korttänkte äro möjliga, andra som vid fortgående eftertanke bibehålla sig.¹⁷

Så långt Larsson egen text. Vilket är nu argumentet mot Hägerström? Tyvärr är invändningen långt från explicit. Det är uppenbart att han menar att Hägerströms teori inte uppfyller något som den borde uppfylla. Jag formulerar några möjliga tolkningar utifrån texten.

4.3. *Två tolkningar.* Hans Larsson inleder med att påpeka att ”etiska

¹⁶ Larsson, H., *ibid.*, s. 87–88.

¹⁷ *Ibid.*, s. 89–90.

tycken kunna stå i strid med varandra". De är "konsekventa eller inkonsekventa" och det ska betyda att "logiken är med i spelet". Visserligen säger han också – vilket ger oss ett problem – att "logisk hållbarhet" inte är detsamma "på verklighetsområdet som på värdeområdet". Men vi kunde tänka oss att hans invändning här vore följande:

- (A) Det är ett faktum att värderingar står i logiska relationer till varandra. Hägerströms teori utesluter att värderingar står i logiska relationer till varandra. Därför är Hägerströms teori felaktig.

Med tanke på att Hägerström här och var – bl.a. i installationsföreläsningen – ändå tycks anta att logiska relationer föreligger, kan argumentet försvagas något. Jag föreslår:

- (B) Det är ett faktum att värderingar står i logiska relationer till varandra. Hägerström antar också detta. Men samtidigt innehåller hans teori antaganden som tycks oförenliga med att värderingar har denna karaktär. För att vara en acceptabel teori om värderingar måste teorin kunna förklara hur värderingar kan stå i logiska relationer till varandra. Hägerströms teori ger inte omedelbart en sådan förklaring. Den är alltså inte acceptabel.

Såvitt jag förstår vore både (A) och (B) rimliga argument att rikta mot Hägerströms teori. De är också argument som han skulle ha svårt att ge ett rakt svar på. Hans teori är svårtolkad på denna punkt, ja möjligen motsägelsefull.¹⁸ Han tycks ha pendlat mellan olika uppfattningar om huruvida värderingar står i logiska relationer till varandra eller ej och huruvida detta är olika för olika slag av värderingar. Hägerström omfattade inte bara en värdenihilism utan också tidvis parallellt med denna en värdefalsism eller en error-teori för vissa värderingar. Dessa var enligt Hägerström verkliga omdömen, men falska, och måste därför kunna stå i logiska relationer till varandra (och annat).

Hägerström har alltså intagit olika ståndpunkter. I "Kritiska punkter i värdepsykologien" från 1910 hävdar han värderingens "logiska halt".¹⁹ I hans texter framställs resonemang om värden hos mål och medel eller då vi går från en generell värdering till en partikulär som just ett "slutande". Ändå säger han 1917 att "hvarje tal om en möjlig logisk fortgång i viljandet genom praktiska slutledningar är förfeladt, då en sådan fortgång förutsätter omdömen."²⁰

För Hägerström skulle ett besvarande av argumenten (A) och (B)

¹⁸ Se Petersson, B., *Axel Hägerströms värdeteori*, s. 75–97.

¹⁹ Hägerström, A., "Kritiska punkter i värdepsykologien", s. 32f.

²⁰ Hägerström, A., *Till frågan om den objektiva rättens begrepp*, s. 50.

innebära att han fick lov att reda ut sin teoris struktur, och visa hur begrepp som omdöme, värdering, sanning och falskhet, och logisk följd ska förstås och relateras till varandra. Jag påstår inte att Hägerström inte skulle ha kunnat svara. Vad jag menar är att det inte är lätt att utifrån hans skrifter avläsa *ett* bestämt svar. Argumenten (A) och (B) sätter fingret på oklara punkter hos Hägerström som behöver utredas.

(A) och (B) är rimliga invändningar att rikta mot Hägerström. Frågan är dock om det Larsson säger om "motsägelser" och "konsekvens" här ska tolkas som självständiga argument mot Hägerström. Han utvecklar inte dessa resonemang. Dessutom menar han att Hägerström själv vill företa en "logisk sovring av våra värdetycken".²¹ Invändningen måste i stället gå ut på hur han gör detta. Påståendena om "motsägelser" och "konsekvens" är då bara en del i framställningen av argumentet.

4.4. "*Logisk sovring*". När vi ska ta ställning till våra värderingar så ska vi pröva deras "logiska hållbarhet" på samma sätt som vi gör med våra antaganden om verkligheten. "Det ena 'faktum' efter det andra faller bort och de som står kvar göra det i kraft av att de vid sammanställningen med andra visar sig hållbara och ägnade att ingå i ett allomfattande system av verkligheter", säger Hans Larsson. Också Hägerström bejakar en sådan metod. Men när denne i installationsföreläsningen talar om "logisk sovring" gäller detta, menar Larsson

endast såtillvida, att vi kunna göra reda för vad som är konsekvent eller inkonsekvent utifrån en viss antagen moralprincip; själva antagandet av denna princip menar han däremot ha försiggått på ett alldeles ovetenskapligt sätt, vadan logiskt sett den ena principen kan vara så god som den andra. Här ha vi väl kärnan av Hägerströms uppfattning och det som med fog kan göras till föremål för strid.²²

Larssonargumentet kunde då vara följande:

- (C) Det finns en metod att pröva föreställningars "logiska hållbarhet". Denna metod accepteras av Hägerström själv vid resonemang om verkligheten. Metoden är tillämplig också på resonemang om värden. Om den tillämpas får vi resultat som är oförenliga med värdenihilismens antaganden att värderingar inte kan vara sanna ("hållbara", "riktiga"). Värdenihilismen ska därför inte antas – inte heller av Hägerström.

Vad kunde Hägerström svara? Troligen skulle han förneka att metoden kan tillämpas på värderingar och han skulle ha en förklaring till detta. När

²¹ Larsson, H., *ibid.*, s. 90.

²² *Ibid.*, s. 90–91.

vi resonerar om våra föreställningar om verkligheten är det fråga om att skapa ett sammanhängande helt av antaganden varav vissa beskriver företeelser bara som föreställda, medan andra talar om sådant som finns också utanför våra föreställningar. När Larsson säger att vi sorterar bort olika "fakta" innebär det, skulle Hägerström säga, att vi förklarar att något, med hänsyn till våra andra antaganden, kan tänkas ingå i helheten endast som föreställt. Men det betyder att det område på vilket metoden kan tillämpas förutsätts vara föreställningar, vars innehåll åtminstone skulle kunna tänkas existera utanför själva föreställningen. Här skulle Hägerströms huvudpunkt komma: Värderingar har inte något sådant innehåll. Värderingarna själva finns med i systemet av föreställningar. Men deras innehåll kan inte finnas utanför värderingen. Därför kan värderingar inte provas och "sorteras" på det sätt Larsson föreslår.

Så tror jag att Hägerström skulle svara. Svaret förutsätter då den analys av värderingen som Hägerström gör – och den är långt ifrån självklar.

Men kanske ska vi inte uppfatta Larssons invändning som byggd på Hägerströms eget sätt att resonera om världen som ett "allomfattande system". Han kanske endast vill hålla fram ett mer allmänt krav på konsistens och koherens. Han efterfrågar i så fall ett slags *reflektivt ekvilibrium*. Hägerström antar dock (i vissa texter) logiska relationer mellan värderingar och borde samtycka till ett sådant krav. Möjligen menar Larsson att Hägerström inte driver sina resonemang tillräckligt långt, som bara diskuterar "vad som är konsekvent eller inkonsekvent utifrån en viss antagen moralprincip". Också grundläggande principer ska kunna provas, förkastas eller sannförklaras på samma sätt. Larssons argument är då

- (D) En systematisk tillämpning av krav på konsistens och koherens mellan våra värderingar, leder fram till att vissa värderingar utmönstras och att vissa värderingar framträder som sanna. Värdenihilismen förnekar att det finns sanna och falska värderingar. Den är sålunda felaktig.

Det finns goda skäl att betvivla att kravet på konsistens och koherens skulle vara tillräckligt för att visa det som önskas. Det intressanta är att Larsson själv, när han fortsätter resonemanget, i stället för att hävda (D) och tillämpa kravet på "konsekvens", väljer en annan metod för att styrka att vissa värderingar är sanna.

4.5. *Utvecklingsargumentet*. Enligt Larsson hävdar Hägerström att valet av yttersta principer är av "alogisk" karaktär. Han vill nu visa att valet tvärtom är logiskt. Frågan blir, säger han, vad det gäller principer, om

vi verkligen icke ha någon logisk ledning för valet mellan dem. Stå våra värdesättningar då ifrån början så utan all relation till verkligt och överkligt, sant och falskt? Det är just detta jag betvivlar. [...]

All värdering hänför sig till verklighetsförhållanden och får genom dem beröring med logiken. Infusoriens primitiva lust-olust-värdering är ju dock en signal som syftar på verkligheten, en varning eller en uppmuntran avpassad efter läget i verkligheten. Så hela djurserien igenom. Att vi tycka om eller icke tycka om, är i det stora hela icke godtyckligt utan betingat av vår ställning i det stora orsakssammanhanget. [...] All värdering är *från början* satt i relation till en verklighet. Vi äro aldrig försatta i den situationen, att vi skulle på ett rent alogiskt sätt acceptera den ena eller den andra värdeprincipen, för att först därefter med logikens hjälp utleta principens konsekvenser.²³

Larsson vill alltså visa att våra värdeprinciper hör ihop med vissa förhållanden i verkligheten och därför inte är godtyckliga. Han menar att sambandet därför är av logiskt slag.

Hägerström skulle inte ha så mycket bekymmer med denna invändning. Vad gäller själva faktabeskrivningen skulle han säkert hålla med. Våra värdeprinciper har också utvecklats. Jag kan tro att han, i likhet med Larsson, skulle godta ett evolutionistiskt perspektiv. Vad gäller ordvalet att infusoriens värderingar är "en signal" med syfte att varna eller uppmuntra, tror jag att han skulle känna sig mycket nöjd. Det passar hans teori precis.

Däremot skulle han förstås inte godta slutsatsen. Att en viss värdering i ett evolutionsperspektiv hör ihop med vissa situationer och förhållanden förklarar varför den finns, men säger ingenting om dess sanning. Larsson glider över från kausala samband till logiska. Att våra värderingar och vårt känsloliv kausalt hänger ihop med förhållanden utanför oss är något som också Hägerström utgår ifrån. Men ett logiskt samband antar han alltså inte, och Larssons argumentation skulle inte ha övertygat honom.

4.6. *Svekargumentet*. Larssons har också en invändning av normativt slag. Den riktas mot Hägerströms avslutande ord i installationsföreläsningen, där han säger om moralfilosofin att "den har icke att på något sätt värdera". Utifrån Larssons synvinkel är en sådan ståndpunkt ett svek. Han frågar:

Men vem ska då värdera? En otålig fråga som det sunda förståndet icke kan avstå från att göra. Här kommer språkmannen och säger, att det är icke han som värderar språket, utan allmänheten genom sitt oreflekterade språkbruk; här

²³ *Ibid.*, s. 91–92.

kommer estetikern och förklarar att han icke fäller domar utan utreder lagar, och historikern, att han konstaterar men icke dömer; och så slutligen etikern, att han icke blandar sig i frågan vad som är rätt eller orätt. Så står *sens commun* där med hela bördan på sina skuldror, medan de allra kompetentaste dragit sig ur spelet. Möjligen är dock de kompetenta ej alldeles omedgörliga, men på så sätt att t.ex. historikern, då han kastar ut domar, säger att det gör han icke i egenskap av historiker, och på samma sätt de övriga; ansvaret vilja de icke ha.²⁴

Larsson är tydligt moraliskt upprörd. Han avslutar sin argumentation:

Här spelas dock tydligen en komedi – för så vitt man icke vill medge möjligheten av att leva livet totalt utan värderingar.²⁵

Hägerströms ståndpunkt är inte bara omoralisk. Den är också en komedi, ett hyckleri. Den är något som han inte *kan* hävda, tycks Larsson säga. Då måste han också hävda att vi kan leva utan värderingar, vilket vore orimligt. (Senare ändrar Larsson uppfattning och menar att det just är detta, som värdenihilismen innebär, och att det direkt visar att den är felaktig.)

Jag vet inte riktigt vad Hägerström skulle säga om denna normativa argumentering. Han var förvisso ingen person som sprang ifrån sitt ansvar och han menade också det han sade. En väg för honom vore att försöka förklara den avsedda innebörden hos tesen som Larsson kritiserar. En sådan uttolkning behövs verkligen. Vad är det Hägerström vill förbjuda? Och hur hänger detta ihop med hans analys av värderingar, dvs. med värdenihilismen, och hans antaganden om moralfilosofins och vetenskapens natur? Hans ståndpunkt följer ju inte ur den värdenihilistiska teorin ensam.

En sådan utredning skulle kunna klargöra var oenighet mellan Hägerström och Larsson föreligger. Hägerström skulle förstås förklara att han inte alls hävdar att vi generellt inte ska värdera eller att vi kan klara oss utan värderingar.²⁶

Men en klarhet i vad han egentligen hävdar med sitt *veto* och sin version av den värderingsfria vetenskapen borde vi kunna förvänta oss av Hägerströms försvarstal. Hans ståndpunkt kan tolkas på olika sätt. Och nog borde Larsson något diskuterat tolkningen, innan han lätit sig uppslukas av sin indignation.

Hans upprördhet ska nog också ses mot att han uppfattade Hägerströms tes som stridande mot vad han själv menade var filosofins uppgift. Filosofen ska enligt hans mening vara den kompetente etikern som

²⁴ *Ibid.*, s. 94–95. ²⁵ *Ibid.*, s. 95.

²⁶ Jfr t.ex. Hägerström, A., *Socialfilosofiska uppsatser*, s. 162–163.

kan formulera hållbara principer, som andra kan stödja sig på och få hjälp av. I *Filosofiska uppsatser* (1924) hittar man hans ståndpunkt väl formulerad.

Personlig livserfarenhet och god människokännedom får ofta vara grund nog för en sakpremiss, redigt huvud i förening med ett redigt hjärta tar icke alltför mycket miste om värdepremisserna. Men i andra fall [...] behövs hjälp av fackmän. Vetenskaperna måste anlitas och då även filosofien; det är den som ytterst har omsorg om värdepremisserna. Den har sen årtusenden arbetat på ett *värdesystem*. Den har prövat värdena och vägt dem mot varandra, för att se vilka som konsekvent kan fasthållas.²⁷

Värdenihilismen sviker själva syftet med moralfilosofin. Det är Larssons mening.

4.7. *Moralfilosofins uppgift*. Enligt Larsson ska moralfilosofin föra en normativ diskussion. Därför tolkar han också Hägerström i denna riktning, när denne säger:

Moralfilosofin som vetenskap är endast och allenast en vetenskap om de faktiska moraliska värderingarna i deras historiska växt, stödd på en psykologisk analys och ledd av kritiskt filosofiskt inträngande i här verksamma idéer.²⁸

Trots formuleringen och trots innehållet i installationsföreläsningen väljer Larsson att tolka Hägerströms "program" som liggande nära hans eget. Han uppfattar den avgörande skillnaden vara att Hägerström avstår från att hävda några yttersta värderingsprinciper. I övrigt menar han att "programmet för etisk forskning, icke skiljer så mycket från det gängse värderingsprogrammet", dvs. från hans eget program. Larsson beskriver Hägerströms program som att man först ska "samla uppgifter om faktiska värderingar" och "komma på det klara med vilka tycken man verkligen har". Därefter måste man se vilka konsekvenser ett sådant "tycke" får vid olika "tillämpningar". Han fortsätter:

Etiken får till uppgift att göra oss medvetna om våra etiska tycken i hela deras omfattning. Detta innebär en fortgående kritik och rättelse av inkonsekvenser, och jag förmodar att det är dylikt Hägerström tänkt på, då han talar om en etisk vetenskap "om de faktiska värderingarna i deras historiska växt, stödd på en psykologisk analys och ledd av kritiskt filosofiskt inträngande i här verksamma idéer".²⁹

Kursiveringen är Larssons egen och ska väl betyda att det är just denna

²⁷ Larsson, H., *Filosofiska uppsatser*, s. 204.

²⁸ Hägerström, A., *ibid.*, s. 64–65.

²⁹ Larsson, H., *Filosofien och politiken*, s. 93.

fras, som ska svara mot hans beskrivning av programmet. Hägerström skulle inte avvisa den sortens resonemang, som Larsson ger exempel på. Också sådana kan rymmas inom moralfilosofin. Men vad Hägerström menar med det kursiverade partiet är, enligt min mening, något helt annat. Han syftar på sådana undersökningar, som hans egen installationsföreläsning är ett exempel på, undersökningar som tränger in i våra moraliska föreställningar för att skärskåda deras psykiska beståndsdelar och villkoren för deras förekomst, och som försöker fastslå vad vi tänker eller menar, när vi säger att något är gott eller ont. Moralfilosofin som vetenskap ska främst utgöras av värdepsykologi och meta-etiska resonemang och analys. Det är i denna riktning vi ska tolka uttrycken "psykologisk analys" och "kritiskt filosofiskt inträngande".

I föreläsningen *Moralpsykologi* från 1917 är han tydligare och håller fram vikten av att filosoferna ägnar sig åt moralens "formella begrepp". Man ska besvara frågor som "vad menas med moraliskt värde, vad betyder det t.ex. att det eller det kallas moraliskt gott, att den eller den handlingen kallas plikt, den eller den sinnesbeskaffenheten dygd?" Han förtydligar:

Med den rent formella undersökningen av t.ex. begreppen plikt och dygd är intet avgjort om *vad* som det är som får denna karaktär. I vetenskapliga undersökningar utelämnas ofta den formaletiska frågan på ett otillbörligt sätt. På frågan om vad moraliskt värde betyder svaras ofta: allmän välfärd. Men detta är endast svaret på *vad* det är som vi tillskriva ett högsta värde. Det är sålunda ej ett svar på frågan vad vi *mena* när vi exempelvis tänka den allmänna välfärden som det moraliskt goda. Först på senare tid har man börjat psykologiskt undersöka frågan om de etiska begreppens formella natur.³⁰

Det är dessa frågor som moralfilosofin ska riktas in mot, menar Hägerström. Formuleringen i installationsföreläsningen har samma innebörd.

5. DEN SENARE KRITIKEN

"Om moraliska föreställningars sanning", 1915, hade som enda syfte att diskutera Hägerströms värdenihilism i installationsföreläsningen. I Larssons efterföljande arbeten är kritiken utspridd och i regel inte riktad mot en viss text utan mot olika antaganden i värdenihilismen. De arbeten som är av vikt här är några uppsatser ur *Minimum*, 1935, recensionen av Gunnar Oxenstiernas *Vad är Uppsalafilosofien?*, 1938, och den postuma *Postscriptum*, 1944. Jag behandlar tre argument, som man finner i dessa texter.

³⁰ Hägerström, A., *Moralpsykologi*, s. 15.

5.1. *Orsaker och skäl*. I recensionen "Uppsalafilosofien" i *GHT* 1938 betonar Hans Larsson skillnaden mellan orsak och skäl. Det är uppenbart, menar han, att vi i en moralisk argumentation ger skäl för våra övertygelser, skäl som logiskt styrker vår uppfattning. Dessa skäl kan i sin tur vara goda eller dåliga. Men Uppsalafilosofien, värdenihilismen, räknar inte med skäl och en logiskt uppbyggd argumentation för våra moraliska övertygelser, utan antar endast orsakssamband. Hägerströms teori kan därför inte göra reda för hur vi faktiskt resonerar i moraliska frågor och genom att endast utgå från kausala förhållanden gör den det moraliska ställningstagandet irrationellt. Han skriver:

[Enligt uppsalafilosofin är värderingen] en simultan association av en föreställning och en känsla. Att föreställningen därvid anses kunna påverka känslan tar jag, som sagt, för givet. Men då skulle vi ju kunna vara överens? Divergensen måste ligga i arten av denna påverkan, och frågan skulle alltså behövt ytterligare preciseras för att bli skiljande.

Jag undrar nu om uppsalafilosofen kanske lägger avgörande vikt på ordet "association" och därmed vill ha sagt att föreställningsunderlaget icke tjänstgör som *logiskt* direktiv för värderingen. I alla fall är det detta senare han vill bestrida. Föreställningarna skulle då mycket väl som *orsaker* kunna påverka känsloläget, men ingalunda som *förnuftsskäl*. Känslan bleve alltså fortfarande *alogisk*, irrationell. [...]

Denna skillnad i föreställningarnas verkningssätt, kausalt eller logiskt, genom association eller genom omdöme, är ett faktum. Divergensen ligger väl då däri, att uppsalafilosofen icke räknar med det senare sättet.

Fastän vi ju veta att enligt denna filosofi motivering av värdeomdömen är principiellt omöjlig, kunde nog författaren, i denna skrift som vill hjälpa allmänheten tillrätta, mera tydligt angivit, i vad mån detta bör eller icke bör påverka våra tankebanor.³¹

I den avslutande meningen går Larsson över till normativa frågor. Det är här han senare påstår att uppsalafilosoferna vill fritaga sig från skyldigheten att ge skäl. Men om vi bortser från denna egendomlighet, så har han här presenterat ett gott argument mot värdenihilismen. Här finns något som den värdenihilistiska teorin inte tar vara på eller kan göra reda för.

Synar man Hägerströms egna formuleringar, finner man att han, som Larsson antar, i stort håller sig på det kausala planet. Värderingar uppkommer genom vanan, genom den "påtryckning" som uppfostran innebär, genom att vi suggererar varandra. Värderingar tycks också kunna

³¹ Larsson, H., "Uppsalafilosofien", *Göteborgs Handels- och Sjöfartstidning*, den 23 september 1938.

uppstå genom att känslor associeras med föreställningar som de i någon mening "naturligt" hör ihop med. Våra övertygelser ändras och våra värderingar, som "grundas" i dessa, ändras då också, men inte så att ändringen i övertygelse blir ett skäl för ändringen av värderingen. Det är helt enkelt en ny association som orsakas.

"Vårt sätt att känna är otvivelaktigt bestämt också av våra kunskaper", säger Hägerström. Kunskaperna "verkar på känslpositionen". När vi t.ex. diskuterar olika handlingars faktiska påföljder för att bestämma vad som är gott eller ont gäller att

detta slags disputation är blott till skenet en disputation om vad som är verkligt gott eller ont. Det rör sig realiter om endast om faktiska orsakssammanhang, ehuru väl den övar inflytande på vårt sätt att bestämma, vad som är gott eller ont.³²

Larsson har sålunda tolkat Hägerström rätt. Det är endast till skenet fråga om en argumentation där vi ger skäl för och emot. Argumentationen ska i stället förklaras i kausala termer. Men Larsson hävdar att sådana förklaringar inte är tillräckliga för att göra rättvisa åt argumentationens faktiska karaktär. I stället för att förklara de strukturer, som uppenbarligen finns, blir etisk argumentation en helt irrationell verksamhet. Jag tror att Larsson här pekar på en verklig svaghet i den värdenihilistiska teorin. Med litet utbyggnad kan man här formulera en avgörande invändning mot värdenihilistiska teorier av Hägerströms sort.

5.2. *Utbytbarhetsargumentet*. Hans Larsson invänder sällan direkt mot Hägerströms argumentering för värdenihilismen. Men i artikeln i *GHT* 1938 finns ett resonemang som är riktat mot vad jag i min avhandling kallat "utbytbarhetsargumentet". Hägerström presenterar argumentet på flera ställen i sin produktion³³, men Larsson väljer att utgå från Oxenstiernas framställning. Argumentet säger i enkel framställning att (1) en värdesats (i vissa situationer) kan utbytas (utan att något annat i situationen förändras) mot en utropssats, en befallningssats eller en sats som är uttryck för en önskan. Men (2) satser som kan utbytas mot varandra har samma mening och samma sanningsvärde. (3) Utropssatser, befallningssatser och önskesatser kan inte vara sanna eller falska. Alltså (4) kan inte heller värdesatser vara sanna eller falska.

Oxenstierna använder ett exempel från det estetiska området och låter satsen "Tavlan är vacker" bytas mot utropssatsen "Huru vacker är icke tavlan!". Larsson invänder:

³² Hägerström, A., *Socialfilosofiska uppsatser*, s. 161–162.

³³ Se Petersson, B., *Axel Hägerströms värdeteori*, s. 169.

Men nu kommer en ny slutsats, nämligen att "tavlan är vacker" inte kan vara ett omdöme, trots att det har formen av ett sådant. Eftersom det "säger precis detsamma" som utropet, känslouttrycket, så måste det också blott vara ett känslouttryck! Varför det? Man kunde ju lika gärna sluta tvärtom, att utropet också måste vara ett omdöme, eftersom det är likvärdigt med omdömesformuleringen. För övrigt – säga de båda uttrycken verkligen "precis detsamma"? Till meningen, men inte till formen, och den språkliga formen måste väl betyda något just i denna fråga. Hur som helst så är slutsatsen halsbrytande och alltför äventyrlig för att ligga som en av grundstenarna i uppsalafilosofins värdelära.³⁴

Det är förstås riktigt att en utbytbarhet måste gälla i båda riktningarna och att argumentet skulle kunna vändas om. Men skulle Hägerström acceptera att den ena riktningen "lika gärna" kan hävdas som den andra? Det tror jag inte alls. Hägerström skulle kräva att riktningen bestäms utifrån den sats, som vi anser oss ha den bästa kunskapen om. Här vet vi något om utropssatser, befallningssatser och önskesatser. De kan omöjligt vara sanna eller falska. Men inför värdesatser är vi osäkra. Därför skulle han inte gå med på att vi "lika gärna" kan vända om resonemanget.³⁵

Egendomligt nog tycks Larsson acceptera att de två satserna "säga precis detsamma" om vi ser "till meningen, men inte till formen". Men för slutsatsen är just identiteten i mening det avgörande. För att undgå den borde Larsson hitta argument för att förneka att det rör sig om samma mening.

Larssons kritik av utbytbarhetsargumentet lyckas inte speciellt väl, enligt min mening. Den invändning han för fram är inte träffande, och det han bejaktar är litet för mycket för att han ska kunna undvika den slutsats som Hägerström vill ha. Utbytbarhetsargumentet är dock öppet för andra invändningar. Jag har i två skilda sammanhang utförligt kritiserat argumentet, speciellt premiss (1) och (2), men ska inte här upprepa den kritiken.³⁶

5.3. *Definitiv avvärdering*. En invändning som förekommer i *Minimum* och i *Postscriptum* rör något han kallar "definitiv avvärdering". Om jag

³⁴ Larsson, H., "Uppsalafilosofien", *Göteborgs Handels- och Sjöfartstidning*, 23 september 1938.

³⁵ I min avhandling (s. 174) diskuterar jag utförligare denna form av invändning mot utbytbarhetsargumentet, dock utan att veta att invändningen fanns uttalad av Hans Larsson.

³⁶ Min kritik och diskussion av utbytbarhetsargumentet finns i *Axel Hägerströms värdeteori*, s. 168–175 och i uppsatsen "The Substitution-Argument" i *ThD 60. Philosophical Essays dedicated to Thorild Dahlquist on his sixtieth birthday*.

fattat honom rätt, erhålls en definitiv avvärdering om vi alla helt enkelt låter bli att värdera. Detta ska då inte bara gälla i vetenskapliga sammanhang utan överhuvudtaget. Larsson menar nämligen att Hägerströms förbud, att vetenskapen "har icke att på något sätt värdera"³⁷, omöjligt kan begränsas till det vetenskapliga området. Hägerströms förbud är i stället till innebörden en uppmaning till alla och envar att i alla situationer avstå från att värdera, menar Larsson.

Närmast är det vetenskapen man [Hägerström] vill ha rensad från värdeomdömen, men någon bestämd gräns mellan vetenskapliga värdesättningar och andra kan ju icke göras. I tidningar, i samtal fälla vi värdeomdömen som kunna vara högst ansvarsfulla. Även vid dessa måste vi fråga oss om de äro objektiva, eller, om de icke det äro, om vi ha rätt att uttala dem. Kunna de undgås?³⁸

Larsson menar tydligen att ett generellt förbud mot att värdera på något sätt följer av Hägerströms ståndpunkt. Hägerströms egna formuleringar borde här utgöra ett memento. På många ställen i sina arbeten betonar han att hans teori inte innebär ett ingrepp i vad vi värderar eller hur vi värderar. Den ger bara en förklaring till vad det är vi gör, när vi värderar. Den innebär inte heller att det vore inkonsekvent av en värdenihilist att värdera, eller att moralen skulle få ett annat innehåll, så att "allt vore tillåtet". Att vi värderar är lika självklart som att vi andas, säger Hägerström. Däremot är inte våra värderingar några påståenden som kan vara sanna eller falska. Men vetenskapen ska, enligt Hägerström, producera sanna påståenden. Därför kommer han in med en slags "förbud" just här. Men hur det förbudet ska uppfattas, måste diskuteras för sig (jfr ovan 4.6).

Hägerström skulle inte godta att han yrkat på någon "definitiv avvärdering". Såvitt jag förstår finns det heller inget fog för Larssons resonemang om att gränser inte kan dras. Hägerströms egna tankar bygger inte på någon idé om speciella vetenskapliga värdesättningar, vilket Larsson antar (se citatet ovan), utan på antaganden om vad vetenskaplig verksamhet är och syftar till. För att ta ställning till om förbudets tillämpningsområde kan utvidgas, borde vi väl först tyda ut vad det innebär. Men något sådant gör Larsson inte alls.

Någon grund för att uppfatta tanken på en "definitiv avvärdering" som en värdenihilistisk tes finns alltså inte. Jag vill ändå något uppmärksamma Larssons resonemang, eftersom det berör flera centrala temata i hans filosofi, genom vilka han tydligt kan kontrasteras mot Hägerström.

Att vi inte ska försöka låta bli att värdera är för Hans Larsson en självklarhet – liksom det är det för Hägerström. Dels menar Larsson

³⁷ Hägerström, A., *ibid.*, s. 65.

³⁸ Larsson, H., *Minimum*, s. 72.

att resultatet – om vi skulle lyckas – är något i högsta grad oönskat, dels är det faktiskt omöjligt att avstå från värderingar.

Om vi avskaffade våra värderingar skulle världen te sig för oss som något helt främmande, kallt och obegripligt. Poetiskt uttrycker han denna vision i *Under världskrisen*, 1920:

Världen sedd utan värdesättningar är något hemskt och dött; som sfinxens öga, vilket man förgäves ber om en mening.³⁹

Att vi skulle sträva efter att se världen på detta sätt kan därför inte vara rimligt eller önskvärt.

Men är det möjligt att avstå från att värdera? Larsson menar att det aldrig är möjligt att göra detta. Vi värderar hela tiden utan att vi inser det.

När han tar upp frågan i *Postscriptum* hänvisar han till sin bok *Gränsen mellan sensation och emotion* från 1899. I det avslutande kapitlet i denna genomför han vad han kallar ”en transcendental deduktion” av känslan. Genom denna visas en känsla alltid vara en nödvändig del av mitt medvetande, och därmed en förutsättning för att jag ska vara medveten om något, menar han. Han hävdar:

att medvetandet överhuvud icke är *tänkbart* utan känsla, att en föreställning eller en viljeakt sviner till ett absolut intet, om man därur eliminerar känsloelementet. [...]

Så är känslan en nödvändig faktor i medvetandet. Sättes den lika med noll, blir det hela lika med noll. Men dock är den, om jag har rätt, oåtkomlig för vår varseblivning [...] Det är därför vi tvingas in i den transcendentala deduktionen.⁴⁰

Formuleringen är dunkel. En känsla finns där, som vi inte själva kan iakttä genom introspektion, och den finns i någon mening på samma sätt, som Kant menar att kategorierna finns på grund av vår konstitution, och som en förutsättning för medvetandet. Men vad är det för en känsla? Om det är en bestämd känsla eller om det rör sig om olika känslor vid olika medvetanden, får vi inte veta. Den kan dock inte vara av samma slag som vanliga känslor som glädje eller sorg som ju är ”åtkomliga” för oss.

Lärdomen ska dock vara att en känsla alltid föreligger så fort vi har någon form av medvetandesyttring. Nu menar Larsson också att känsla och värdering är identiska. I *Postscriptum* säger han att det bara är en språkfråga, vilket uttryck vi väljer.⁴¹ Han tänker sig också att en före-

³⁹ Larsson, H., *Under världskrisen*, s. 11.

⁴⁰ Larsson, H., *Gränsen mellan sensation och emotion*, s. 84–85.

⁴¹ Larsson, H., *Postscriptum*, s. 132–133.

ställning kan vara ett "inslag" (Larssons term) i känsloupplevelsen, och där inslaget är tydligt är det rimligt att tala om värdeomdömen. Men det är ingen kategoriskillnad mellan känslor och värderingar.

Summerar vi detta är det lätt att se, att han nu har ett argument för att förkasta tanken att vi skulle kunna avstå från att värdera. En känsla finns alltid när vi är medvetna om något – annars hade vi ingen upplevelse alls. Men en känsla är en värdering. Alltså kan vi inte vara medvetna om något utan att samtidigt också värdera. Alltså är en "definitiv avvärdering" en omöjlighet.

Man kan naturligtvis ställa mängder av frågor kring detta resonemang. Om mitt medvetande om något alltså självt är en värdering eller åtföljs av en värdering – vad är det som värderas och hur värderas det? Och hur förhåller sig en sådan "grundvärdering" till värderingar att något är gott, att något är skönt eller fult? Åtföljs också sådana värderingar av en grundvärdering, så att det föreligger två olika värderingar hos mig i sådana situationer? Det är inte omöjligt att han menat något sådant.

Jag ska inte ytterligare problematisera detta. För att göra det på ett riktigt sätt behövs en grundligare genomgång av Larssons teori om känslans natur. Här kan jag bara kort belysa några av hans teser som har relevans för vad han säger om den "definitiva avvärderingen".

I *Postscriptum* för han ett resonemang, som nog kan relateras till det nyss formulerade. Argumentet anknyter till hans lära om vad han kallar "urvärde". Han introducerar "urvärde" och "urvärderingen" i den längre essayen "Min filosofi" på följande sätt:

Saken är väl den, att bakom våra särskilda sanningsomdömen ligger ett djupare, för alla grundläggande omdöme, nämligen detta mycket enkla: "Det finns en skillnad mellan sant och falskt och vi äro så inrättade att vi måste föredraga det sanna framför det falska." Detta är ett värdeomdöme, som vi för det mesta inte låtsas om; därför att det förefaller oss självklart att det måste gå före. När vi med logisk teknik bevisa en euklidisk sats, är det nämnda värdeomdömet redan en gång för alla undangjort och släpas inte vidare med i bevisningen. Det syns inte. Men det finns där ändå. Vi stå *alltid* inför valet mellan ett bättre och ett sämre. Värdera: det budet har vi med oss från vår tillkomst. [...]

Om sannfinnandet vid närmare påseende omfattar två faser, en teoretisk och en axiologisk, är det troligt att också värderingen omfattar två faser, med den skillnaden likväl att här äro båda axiologiska; nämligen först en urvärdering som säger oss att det finns en skillnad mellan gott (skönt) och ont (fult) och att vi äro så inrättade att vi föredraga det goda framför det onda, det sköna framför det fula. Denna urvärdering är apriorisk, varmed jag menar att vi på intet vis kunna komma ifrån den, inte tränga bakom den till ett tillstånd

varunder den genom erfarenhet skulle ha uppkommit, att den alltså är radikalt förankrad i vårt medvetandes konstitution.⁴²

Det han kallar "urvärdering" tycks här spela samma roll som den "nödvändiga känslan" i det tidigare resonemanget. Urvärderingen är också något som vi inte själva iakttar, men som förutsättes.⁴³ Meningen är därför densamma: vi gör alltid en värdering när vi faller omdömen. Ja, han går så långt att han säger att "varje livsyttning är ett värdeomdöme". Den definitiva avvärderingen är alltså en omöjlighet.

Hans formuleringar ger igen anledning till många frågor och hans teori är ingalunda lätt att rekonstruera. Jag får spara det till ett annat tillfälle. Hans teser om den nödvändiga och osynliga känslan och hans lära om urvärderingen och omdömet visar dock tydligt hur olika utgångspunkter Hägerström och Larsson hade. I en diskussion skulle Hägerström naturligtvis avvisat de psykologiska antaganden som Larssons framställning bygger på. För Hägerström är det exempelvis snarast en förutsättning att vi kan fälla omdömen om verkligheten, utan att vi samtidigt måste hysa en viss känsla eller en viss värdering. Men han skulle, som jag nämnt ovan, aldrig ens gå med på att han förespråkade någon definitiv avvärdering. Så det hade nog i detta fall blivit en diskussion med förhinder.⁴⁴

⁴² *Ibid.*, s. 78–79.

⁴³ Det är enligt Hans Larsson urvärderingen som är utgångspunkten till grund för våra "logiska avgöranden" och för det konsekvenskrav, som han själv åberopar i sin filosofi, se t.ex. *Postscriptum*, s. 109–110.

⁴⁴ Denna uppsats baserar sig på ett föredrag tillägnat Thorild Dahlquist på hans 80-årsdag. Mitt arbete med diskussionen kring begreppen fakta och värde i svensk filosofi under början av 1900-talet finansieras av Vetenskapsrådet.

LITTERATUR

- Hägerström, Axel. 1910. "Kritiska punkter i värdepsykologien", *Festskrift tillägnad E.O. Burman*. Uppsala.
- Hägerström, Axel. 1917. *Till frågan om den objektiva rättens begrepp*. Uppsala.
- Hägerström, Axel. 1939. *Socialfilosofiska uppsatser*. Stockholm.
- Hägerström, Axel. 1952. *Moralpsykologi*. Stockholm.
- Källström, Staffan. 1986. *Den gode nihilisten*. Stockholm.
- Larsson, Hans. 1899. *Gränsen mellan sensation och emotion*. Stockholm.
- Larsson, Hans. 1915. *Filosofien och politiken*. Stockholm.
- Larsson, Hans. 1920. *Under världskrisen*. Stockholm.
- Larsson, Hans. 1924. *Filosofiska uppsatser*. Stockholm.
- Larsson, Hans. 1935. *Minimum*. Stockholm.

- Larsson, Hans. 1938. "Uppsalafilosofien", *Göteborgs Handels- och Sjöfartstidning*, 23/9.
- Larsson, Hans. 1944. *Postscriptum*. Stockholm.
- Marc-Wogau, Konrad. 1968. *Studier till Axel Hägerströms filosofi*. Stockholm.
- Nordin, Svante. 1983. *Från Hägerström till Hedenius*. Lund.
- Nordin, Svante. 1997. "Hans Larsson-gestalten", *Insikt och handling*, 19.
- Nyman, Alf. 1945. *Hans Larsson. En svensk tänkareprofil*. Stockholm.
- Nyman, Alf. 1945. "Hans Larsson som polemiker", i *En bok om Hans Larsson*. Lund.
- Oxenstierna, Gunnar. 1938. *Vad är Uppsalafilosofien?*. Stockholm.
- Petersson, Bo. 1973. *Axel Hägerströms värdeteori*. Uppsala.
- Petersson, Bo. 1980. "The Substitution-Argument", i *ThD 60. Philosophical essays dedicated to Thorild Dahlquist on his sixtieth birthday*. Uppsala.
- Petersson, Bo. 1998. "Värdegemenskap – vad är det?", i *Värdegemenskap i ett mångkulturellt samhälle*, red. G. Bexell. Lund.
- Rachels, James. 1993. *The Elements of Moral Philosophy*, 2nd ed. New York.